

УДК 140.8 (045)

Л.Г. Дротянко, д-р філос. наук, проф.

КОНЦЕПЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА КУЛЬТУРИ ПОСТМОДЕРНУ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті співставляються сутнісні риси, якими теоретики наділяють сучасний етап цивілізаційного розвитку, називаючи його “інформаційним суспільством” чи “постмодерном”.

Вступ

Уже в 70-ті роки минулого століття в західноєвропейській та американській філософській і культурологічній літературі розпочалася широка дискусія з приводу настання кардинально нової епохи в розвитку західної цивілізації. Деякі дослідники назвали її *постіндустріальною*, деякі – *інформаційною*, а ще інші – *постмодерною*. Разом з тим дехто з них вважає, що інформаційна епоха є постіндустріальною, а дехто ототожнює поняття “інформаційна епоха” й “епоха постмодерну”. Що є спільного у цих назвах? Чи правомірно їх ототожнювати? Із-за плутанини в поняттях і термінах, якими позначають настання істотно нової історичної епохи в цивілізаційному поступі людства, виникає чимало суперечностей у визначенні її сутнісних рис. Цим визначається **актуальність** даної статті.

Постановка завдання

Мета дослідження полягає у встановленні кореляції між соціально-філософськими концепціями, які характеризують сучасний етап суспільного розвитку, *визначенні* спільних та відмінних рис інформаційного суспільства й культури постмодерну на основі компаративного аналізу основних із зазначених концепцій, *уточненні* основних понять і термінів, що є для них ключовими.

Аналіз публікацій

На нашу думку, досить ґрунтовну аналітичну роботу стосовно сучасних теорій суспільного розвитку здійснив Ф.Уебстер у праці “Теорії інформаційного суспільства” [1]. Головною його метою було критично переосмислити найбільш відомі й авторитетні соціально-філософські, соціологічні, культурологічні теорії, в яких хоч би деякою мірою автори торкалися проблеми формування інформаційного суспільства та визначення змін у ролі інформації в такому суспільстві. Тому в процесі дослідження ми будемо звертатися до зазначеної монографії, коли йтиметься про визначення характерних особливостей інформаційного суспільства.

Одними з перших дослідників, що ввели в науковий обіг поняття “інформаційне суспільство”, були Д.Белл, Е.Тоффлер та Ф.Фукуяма. Значну увагу дослідженню сучасного етапу в розвитку людської цивілізації приділили також західні вчені М.Кастельс, Г.Шиллер, Ж.-Ф.Ліотар, Н.Луман, Ю.Хабермас, П.Козловські; російські й українські філософи В.І.Толстих, В.Л.Іноземцев, О.М.Чумаков, В.С.Лук’нець, О.М.Соболь та інші.

Основна частина

Теорія інформаційного суспільства з’явилася як відповідь на запити перш за все американського способу життя, в якому внаслідок упровадження персональних комп’ютерів у всі сфери суспільства суттєво змінилися стандарти роботи, навчання в системі вищої освіти, споживання товарів і послуг, обігу інформації тощо. Як відомо, Д.Белл першим серед представників суспільних наук ще в 70-ті роки ХХ ст. виявив суттєвий вплив інформації на всі суспільні процеси й зокрема на перерозподіл сфер зайнятості працівників. Він помітив, що більше ніж половина їх зайняті не у сфері виробництва товарів, а в сферах послуг, що дозволило йому назвати новий період суспільного розвитку постіндустріальним. Навколо теорія постіндустріального суспільства розпочалася широка дискусія в наукових колах західного світу стосовно впливу комунікаційних технологій на подальший розвиток цивілізації. Проте сам Д.Белл зазначав, що його теорія є чисто абстрактною й лише в найзагальніших рисах змальовує майбутнє [1, с.44]. Сам дослідник ще не виявив тоді місце інформації та комунікаційних технологій у ньому, а лише ґрунтовно проаналізував основні тенденції соціальних трансформацій, показавши, що на новому етапі суспільного розвитку стрижнем інформації стає *теоретичне знання*.

Його ідеї спонукали до розробки теорії інформаційного суспільства цілу іншій провідних соціологів та футурологів. Так, американський футуролог Е.Тоффлер у книзі

“Третя хвиля” на основі аналізу широкого емпіричного матеріалу здійснив передбачення, згідно з яким, на його погляд, після завершення епохи індустріалізму має розпочатися нова технологічна революція, яка приведе до “надіндустріальної” цивілізації. Поряд із суттєвими змінами в техніці, технології, політичній, релігійній та інших духовних сферах, сімейно-шлюбних, міжетнічних стосунках він пророкує значні зміни в інформаційній сфері. Зокрема, Е.Тоффлер так описував майбутній вплив комп’ютерів на життєдіяльність людей: “Окрім застосування у виробничих процесах і в бізнесі загалом, вони вже вбудовуються, або скоро вбудовуватимуться, у все і вся, починаючи з установок для кондиціонування повітря і автомобілів до швейних машин та побутових терезів. Вони слідкуватимуть за розходом електроенергії в будинку й скорочуватимуть зайві її витрати, підбиратимуть у пральній машині кількість прального порошку... Вранці увімкнуть нам радіогодинник, тостер, кавоварку й душ, прогріють гараж, запруть двері та виконають тисячу всяких дрібних і не дуже справ...” [2, с.285]. Хоча автор і назвав Третю технологічну хвилю інформаційною, проте він не розкрив її сутнісні риси, не розробив справді наукової теорії інформаційного суспільства. Його концепція, на нашу думку, є досить поверховою, бо не торкається ролі теоретичного знання на новому етапі суспільного розвитку, як це зробив Д.Белл.

Американський футуролог Ф.Фукуяма теж назвав західну цивілізацію “інформаційним суспільством”, до якого відбувався перехід протягом другої половини ХХ ст. Як і Д.Белл, при аналізі сутності цього суспільства він акцентує увагу на структурних змінах у сфері зайнятості працівників, коли в економіці виробництво як джерело багатства все більшою мірою замінює сфера обслуговування. Разом з тим він розглядає й інші важливі зрушення в суспільстві, що визначаються зміною змісту, кількістю та якістю інформації: роль інформації й інтелекту стає всеохопною і в людях, й у все більш розумних машинах; розумова праця все більше замінює фізичну; відбувається глобалізація виробництва за рахунок втілення недорогих інформаційних технологій; зростають свобода та рівність; починають розпадатися різних рівнів ієрархії – політичні, корпоративні тощо [3, с.11-12]. Проте вважає, що інформаційна революція стала породженням саме капіталістичного суспільства, оскільки лише ринкові відносини сприяють

підприємництву, більшій пристосованості до викликів інформаційної епохи.

Він не ідеалізує сучасне капіталістичне суспільство, зазначаючи, що розвиток інформаційних технологій є згубним і для великих корпорацій на зразок компанії ІВМ. І хоча епоха таких корпорацій з ієрархічною структурою ще не завершилася, все ж таки революція в інформаційній сфері приведе до глибоких перетворень [4, с.131-132]. В даному випадку Ф.Фукуяму турбує криза довір’я й загальноприйнятих моральних норм, яка супроводжує процеси децентралізації економіки. Він підкреслює, що “довір’я не втілене в комп’ютерних мережах і волоконно-оптичних лініях зв’язку. Хоча воно й передбачає обмін інформацією, воно зовсім не зводиться до інформації” [4, с.133]. Причому його роздуми про майбутнє людської цивілізації, що зв’язане з інформатизацією суспільства, пронизані занепокоєнням стосовно збереження довір’я не лише між окремими людьми, але й між різними культурами.

Е.Тоффлер теж писав про неодмінну руйнацію великих компаній та кардинальну зміну суспільних цінностей (в тім числі й моральних) при переході від індустріального до суперіндустріального суспільства, але він переймається цією обставиною, оскільки, на його думку, при строгій вертикалі ієрархії інформація часто втрачає достовірність доки дійде до виконавця. Величезні потоки інформації зверху вниз і в зворотному напрямку в ієрархізованих корпораціях не встигають оброблятися, що веде до прийняття неадекватних рішень. Тому Е.Тоффлер вважав, що “ефективні рішення повинні прийматися на все більш і більш низьких рівнях організації” [5, с.462]. Тут виявляється суперечність у теоріях інформаційного суспільства двох провідних американських футурологів, яка стосується визначення пріоритетів цього типу суспільства.

З марксистських позицій теорію інформаційного суспільства розвивав американський соціолог і економіст Г.Шиллер. Як пише Ф.Уебстер, цей аналітик досліджував розвиток інформації й комунікації з політико-економічної точки зору, яка ґрунтувалася на розгляді економічних характеристик інформаційного суспільства, зокрема таких як структура власності ЗМІ, джерела рекламних надходжень, доходи аудиторії. Такий підхід дозволив здійснити системний аналіз процесів комунікації та обробітку інформації в усій соціально-економічній системі, яка виявилась

капіталістичною [1, с.168]. Г.Шиллер, як і багато інших дослідників сучасного етапу розвитку західного суспільства, відмічає збільшення в ньому обігу інформації, зміну її якості, створення розгалуженої інфраструктури з її обробітку, збереження й розповсюдження. Проте він не вважає, що це є підставою вважати, що наступила якась якісно нова ера людства, оскільки “основні імперативи ринкової економіки залишаються тими ж самими, які б зміни не відбувалися в технологічній і інформаційній сферах” [1, с.169]. Тобто інформатизація суспільних відносин не змінює економічної природи суспільства, а отже, інформаційне суспільство є новим ступенем в існуванні капіталізму.

Цей висновок він обґрунтовує низкою аргументів. По-перше, всі інновації, які відбуваються в інформаційній та комунікаційній сферах, зв’язані з необхідністю їх продавати й купувати, щоб отримувати прибуток. Отже, інформація є товаром, доступ до якого є не у всіх громадян. По-друге, зберігається *класова нерівність* стосовно отримання інформації, оскільки купити новітні технології в галузі користування інформацією можуть лише володарі великого капіталу. Тобто від “інформаційної революції” виграли ті, хто займає високе місце в соціальній ієрархії. По-третє, на думку Г.Шиллера, сутнісною рисою інформаційного суспільства є перехід на стадію *корпоративного капіталізму*. Але корпорації мають свої особливості: монополюючи величезним капіталом, вони диктують свої інтереси державі, а то й міжнародному співтовариству, застосовуючи методи маркетингу, які забезпечують стабільність капіталістичної системи [1, с.171-176]. А це свідчить про існування саме капіталістичних ринкових відносин не лише у сфері виробництва, але й у сферах споживання, в тім числі (і в першу чергу) інформації через застосування інформаційних та комунікаційних технологій. Г.Шиллер стверджує, що інформаційна революція родом з класового суспільства, на ній лежить тавро нерівності, й вона лише загострює цю нерівність. Виявляється, що більш освічені і заможні люди отримують додаткові переваги у вигляді доступу до розвинутих інформаційних ресурсів (наприклад, до баз даних і більш досконалих комунікаційних систем, що функціонують у режимі он-лайн), а ті, що перебувають на нижніх сходинках соціальної драбини, поступово опиняються під “інформаційним сміттям” [1, с.200-201]. Це

сміття розважає, відволікає, але дає дуже мало цінної інформації.

Погоджуючись з Г.Шиллером стосовно основних ознак інформаційного суспільства, Ф.Уебстер демонструє їх на прикладі розповсюдження інформаційного продукту корпораціями Сполучених Штатів Америки. Він зазначає, що США виступають світовим лідером у виробництві та маркетингу інформаційної й комунікаційної продукції – телевізійних програм, голівудських кінофільмів, супутникового зв’язку тощо, тобто всього того, що стосується заповнення дозвілля людей. Навіть більше, все комерціалізовано й використовується так, щоб підвищити продаж товарів і послуг. Для цього значну частку в теле- та радіомовленні займає реклама, яка теж покликана приносити суттєвий прибуток власникам засобів масової інформації та корпораціям-виробникам товарів, що рекламуються. Так, без допомоги інформаційної підтримки ЗМІ навряд чи можливо було б продавати в усьому світі джинси Levi’s, кока-колу, “форди”, й сигарети “Мальборо”. Будучи породженням корпоративного капіталізму, американські ЗМІ не можуть не вихвалити капіталістичний спосіб життя [1, с.176-177], який прагнуть розповсюдити на всі континенти.

Аналізуючи теорію інформаційного суспільства Г.Шиллера, Ф.Уебстер відмічає її ґрунтовність, наявність у ній доказової бази, чіткість формулювань основних положень. Він слушно відмічає, що перш ніж мріяти про альтернативи існуючому суспільству, слід зрозуміти, що відбувається сьогодні. Саме цим і цінна теорія Г.Шиллера, в якій він показує причини виникнення інформаційної епохи і вказує на принципову *можливість* (виділено Ф.Уебстером. – Л.Д.) іншої можливості організації суспільства. “Якщо слідом за Шиллером поглянути на інформаційне суспільство як продукт реального *історичного розвитку*, обумовленого взаємодією суспільних сил, то можна уявити собі й *інший* шлях розвитку” [1, с.211]. Ф.Уебстер високо оцінив проведений Г.Шиллером ґрунтовний аналіз основних категорій, що характеризують етап інформатизації суспільства й допомагають зрозуміти, що, незважаючи на зростання ролі інформаційних і комунікаційних технологій, класова нерівність у суспільстві не зникає, капіталізм лише перетворюється на “споживацький”, а інформація спрямовується в основному на те, щоб спонукати людину щонебудь *придбати*.

Однією з найновіших теоретичних розробок, зв'язаних з описом сутності інформаційного суспільства, є теорія М.Кастельса, який у 1996-1998 рр. опублікував працю «Інформаційна ера», що складається з трьох томів. Вона стала визначним явищем у науковому житті Заходу, а її автор, як зазначає Ф.Уебстер, був поставлений деякими оглядачами в один ряд з К.Марксом, М.Вебером й Е.Дюркгеймом [1, с.130]. Головною ідеєю цієї праці є визнання М.Кастельсом появи «нового суспільства», що формується завдяки розгортанню мереж, робота яких забезпечується інформаційно-комунікаційними технологіями, а інформаційні потоки набувають виняткового значення. Він визначив і початковий момент приходу такого суспільства, датувавши його 70-ми роками ХХ століття. Причому він, як і Г.Шиллер, вважає новий період у розвитку західного суспільства продовженням капіталізму, але на базі освоєння та застосування комп'ютерних мереж. Він назвав цей період розвитку суспільства «інформаційним капіталізмом», у якому яскраво виражені дві ознаки: цей різновид капіталізму має всесвітній характер і значною мірою будується навколо мережі фінансових потоків [6, с.497]. Основу такого капіталізму складає саме фінансовий капітал.

У своєму глибокому соціологічному аналізі М.Кастельс виявив сутнісні ознаки нової епохи, а саме аргументовано довів, що «в умовах інформаційної ери історична тенденція веде до того, що домінуючі функції й процеси все більше виявляються організованими за принципом мереж» [6, с.494]. Він дає визначення мережевої структури, зазначаючи, що вона є комплексом зв'язаних вузлів, де конкретний зміст кожного з них залежить від характеру тієї конкретної мережної структури, про яку йдеться. До них відносяться; ринки цінних паперів і обслуговуючі їх допоміжні центри, коли йде мова про мережі глобальних фінансових потоків; ради міністрів різних європейських держав, коли йдеться про політичну мережну структуру управління Євросоюзом; поля коки й маку, підпільні лабораторії, фінансові установи тощо, які займаються відмиванням грошей, коли йдеться про виробництво й розповсюдження наркотиків; телеканали, студії, журналістські бригади і т.п., коли мова йде про глобальну мережу засобів інформації, яка складає основу для вираження культурних форм і громадської думки в інформаційну еру. Це є відкриті структури, які можуть безмежно розширюватися за рахунок нових вузлів. Така соціальна

структура, що має мережну основу, характеризується високою динамічністю й відкрита для інновацій, не ризикуючи при цьому втратити свою збалансованість.

В іншій своїй роботі, присвяченій дослідженню інформаційного суспільства, він показав, що при настанні інформаційної ери позбавляються своїх функцій соціальні інститути індустріальної епохи: втрачають свою роль національні держави; погіршуються умови життя громадян; значно зменшується їх соціальна захищеність з боку держави; посилюється інтернаціоналізація фінансової й виробничої сфер, використання в них інформаційних мереж, що веде до поглиблення індивідуалізації праці й зумовлює нездатність робітничого класу адаптуватися до роботи в інформаційних мережах та зменшує можливості для його соціальної згуртованості. Робітничий рух не зникає, проте перестає бути основним фактором соціальної згуртованості й представника інтересів робітничого класу [7, с.296]. Поряд із цими змінами відбуваються кризові явища в релігійному житті, де виникають неорелігії; в інституті сім'ї, коли втрачається упорядкована послідовність передачі культурних кодів від покоління до покоління; у політичному житті втрачають сенс політичні доктрини, засновані на промислових інститутах та організаціях тощо. Як писав М.Кастельс, «наприкінці тисячоліття голими виявилися й король, і королева, й держава, і громадянське суспільство, а їхні громадяни-діти розкидані нині по найрізноманітніших притулках» [7, с.297]. Тобто, на його думку, відбувається розпад єдиної самобутності, який є рівноцінним розпаду суспільства як розумної соціальної системи. Очевидно, що критерієм демаркації індустріального та інформаційного суспільства («інформаційного капіталізму») у М.Кастельса виступає технологічний підхід, який, на наш погляд, схематизує, збіднює характеристику нового етапу в розвитку капіталізму західного ґатунку.

Розглянуті вище соціологічні, футурологічні концепції інформаційного суспільства є найбільш розробленими в науковій літературі, хоча існують і інші, менш відомі й визнані у колі науковців. Вони певною мірою відтворюють проаналізовані теорії і разом із тим репрезентують оригінальні підходи їх авторів до виявлення особливостей сучасної історичної епохи в цивілізаційному поступі людства, які ґрунтуються на виявленні ролі *інформаційно-комунікаційних технологій*. Серед них можна відмітити ґрунтовну монографію російського

дослідника О.М.Чумакова “Глобалізація. Контури цілісного світу” [8], в якій здійснено спробу побудувати цілісну теорію глобалізації. Автор аналізує витoki цього феномену сучасного світового розвитку й показує роль технологічних революцій, заснованих на інформації, відмічаючи, що появу в 1981 р. персонального комп’ютера можна вважати формальною точкою відліку третього (сучасного) етапу науково-технічного прогресу.

О.М.Чумаков дослідив, які нові обрії отримала НТР і виявив, що її відмінною рисою є перетворення інформації на один з найважливіших ресурсів суспільного розвитку поряд з традиційними: нафтою, газом, вугіллям і т.п., без володіння якими будь-яке суспільство опиняється на узбіччі розвитку сучасної цивілізації. Інформація та засоби її розповсюдження за короткий термін принципово змінили і міждержавні, й, міжособистісні стосунки, які стали більш оперативними, відкритими, доступними для широкої публіки [8, с.144]. Наголошуючи, що “інформація стала важливим стратегічним ресурсом та інструментом управління різними соціальними й природними процесами” [8, с.150], автор тим не менше не ставить питання про перехід суспільства на якісно новий етап цивілізаційного розвитку, оскільки інформаційна революція не змінила базисних економічних відносин у суспільстві. Тобто в зазначеній теорії йдеться лише про подальший розвиток *науково-технічного*, а не загалом *суспільного* прогресу, який передбачає кардинальні зміни у формах власності на засоби виробництва.

Про підвищення ролі нових технологій комунікації, й особливо телебачення, в сучасному суспільстві говорить і Н.Луман у роботі “Суспільство як соціальна система”, відмічаючи, що в цих умовах “реальність отримує чисто часове підтвердження: у вимозі одночасності реального часу телевізійної зйомки і події” [9, с.163]. А це, в свою чергу, розширює простір можливого руху і підвищує швидкості, що впливає на перебудову уявлення про світ і переживання світу. При цьому змінюється і саме поняття світу. Якщо старий світ був наповнений незрозумілими “таємницями”, то перед сучасним світом уже не схиляються як перед таємницею, він перестав бути священним. Отже, Н.Луман не перебільшує ролі інформаційних і комунікаційних технологій у сучасному світі, а лише підкреслює їх значення для розширення горизонтів людського спілкування.

Для завершення аналізу соціальних теорій, у яких досліджується роль інформації, наведемо найбільш близькі нам думки з приводу формування інформаційного суспільства Ф.Уебстера. Він справедливо відмічає, що “хоча поняття інформаційного суспільства й відіграло важливу роль, воно вводило в оману, особливо тим, що натякало на існування *нового типу* суспільства” (виділено нами. – Л.Д.) [1, с.361]. Дослідник обстоює думку, що для розуміння сучасного суспільства важливо розібратися в тенденціях розвитку інформації, проте сценарії, в яких фігурує інформаційне суспільство, мало допомагає у вирішенні цього завдання. А для розуміння тенденцій розвитку інформації він пропонує враховувати історію розвитку капіталізму та його потреб: “Говорячи про сучасний капіталізм, треба враховувати його специфічні риси: роль велетенських транснаціональних корпорацій, інтенсифікацій й глобальні масштаби конкуренції..., відносно скорочення ролі національного суверенітету і, звичайно, перш за все глобалізацію” [1, с.366]. Хоча слід зважати й на зміну ролі теоретичного знання, яке виступає основою інформатизації й упровадження комунікаційних технологій.

Проте нас цікавлять і ті концепції, в яких новий етап суспільного розвитку називається “культурою постмодерну”. Для виявлення спільних і відмінних ознак *постмодерного суспільства* та *інформаційного суспільства* проаналізуємо основні з них.

Більшість філософів, соціологів, футурологів схиляється до думки, що період модерну завершився приблизно після другої світової війни, а за ним починається постмодерна епоха, яка характеризується поліфонічністю, толерантністю, стохастичністю, когерентністю наукових, культурологічних, релігійних, етичних, естетичних і т.д. поглядів, теорій, гіпотез, концепцій щодо бачення сучасного світу, які взаємодіють, доповнюють одна одну, складаючи більш повне уявлення про Універсум і місце людини в ньому.

Першими сучасний етап становлення цивілізації назвали постмодерним представники філософських, соціологічних, культурологічних, релігійно-етичних течій Західної Європи й США, зокрема, Ж.-Ф.Ліотар, П.Козловські, Ю.Хабермас, Н.Луман, П.Дракер, Р.Рорті та інші.

Так, Ж.-Ф.Ліотар пояснює походження термінів “модерн” і “постмодерн”. Він вважає, що слово “постмодерн” з’явилося з-під пера американських соціологів та критиків і означає стан культури після трансформацій, яким були

піддані правила гри в науці, літературі та мистецтві в кінці XIX століття. Відповідно попередній період функціонування науки, літератури, мистецтва, культури в цілому названий терміном “модерн” [10, с.9-19]. Він зазначає: “Наша робоча гіпотеза полягає в тому, що мірою входження суспільства в епоху, яку називають постіндустріальною, а культури – в епоху постмодерну, змінюється статус знання. Цей перехід розпочався в крайньому випадку з кінця п’ятидесятих років, які позначали Європі кінець її відновлення” [10, с.14]. Очевидно, що постмодерну епоху Ліотар зв’язує в першу чергу з виникненням і значним впливом на всі сфери життя суспільства таких нових галузей *наукового знання* як кібернетика, сучасна алгебра, інформатика тощо, а також з розвитком обчислювальних машин та їх мов і проблем обробки, збереження, передачі *інформації* (виділено нами. – Л.Д.).

Зовсім інше тлумачення сутності контрверзи “модерн-постмодерн” дає Ю.Хабермас. На його думку, слово “модерн” вперше було введено як поняття в 50-ті роки, з тих пір воно означає теоретичний підхід, який як проблема був поставлений Вебером, але розроблявся засобами соціально-наукового функціоналізму. У веберівському розумінні поняттям модернізації охоплюються: утворення капіталу й мобілізація ресурсів, розвиток продуктивних сил і ріст продуктивності праці, здійснення центральної політичної влади і становлення національних ідентичностей, секуляризація цінностей і норм тощо. Але надалі, вважає Хабермас, теорія модернізації послідовно абстрагується від веберівського поняття “модерн”. Вона відриває модерн від його новоевропейського коріння та стилізує під нейтральну з просторово-часової точки зору модель соціального розвитку взагалі. До того ж вона руйнує внутрішні зв’язки між модерном та історичним контекстом західного раціоналізму. Проте саме дослідження модернізації в 50-60-х роках створило передумови до того, щоб вираз “постмодерн” міг з’явитися в обігу й серед суспільствознавців [11, с.47]. Він зв’язує явище модерну з західноєвропейським раціоналізмом, модернізація якого й привела до виникнення постмодерну.

Загалом Ю.Хабермас скептично ставиться до концепції постмодерної культури. Він справедливо вважає, що через префікс “пост” дослідники сучасних соціальних процесів “прагнуть відмежуватися від деякого минулого; теперішньому ж вони не можуть дати ім’я, оскільки ми до цих пір не знаємо відповіді на

виявлені проблеми майбутнього” [12, с.32]. Так, він указує на проблеми, породжені сучасними “мережами”, якими виступають сучасні повітряні шляхи; потоки товарів, капіталу та грошей; електронне перенесення та обробіток інформації чи коловорот між людиною, технікою й природою тощо. Ці мережі стають глобальними й несуть загрозу національним державам [12, с.279-281]. На його думку, глобальні ринки, як і масове споживання, масова комунікація й масовий туризм, сприяють світовому розповсюдженню чи знайомству із стандартизованими виробами масової культури (переважно виробництва США). Складається ситуація, коли “годинник західної цивілізації задає темп для примусової *одночасовості неодноразового*” (виділено нами. – Л.Д.) [12, с.291].

Не поділяє Ю.Хабермас і оптимізму теоретиків інформаційного суспільства, хоча визнає, що наприкінці XX – початку XXI ст. інформації в суспільному обігу стало набагато більше і вона відіграє суттєву роль у функціонуванні сучасного суспільства. Зокрема, він аналізує зміни в публічній інформації й публічній сфері, стверджуючи, що їх комерціалізація згубно впливає на суспільну мораль, оскільки підпадає під вплив неправдивої інформації, яка розповсюджується технологіями піару. Він вважає, що публічна сфера деградує під впливом управління нею з боку бізнесу, який маніпулює інформацією [1, с.270]. Отже, соціально-філософська теорія Ю.Хабермаса спрямована на повернення західної цивілізації до цінностей культури модерну, коли суспільним ідеалом були раціональність, неперервність, самовизначеність, саморефлексивність, національна ідентичність тощо. Він упевнений, що ці цінності перейдуть і в XXI століття.

Одне з найбільш глибоких і всебічних досліджень контрверзи “модерн-постмодерн” здійснив П.Козловський. Піддаючи рефлексії сучасний стан культури, він підкреслює, що сучасна культурна свідомість характеризується протистоянням двох теорій сучасної епохи. Згідно з однією з них, ми живемо ще в епоху модерну, проект якої, дещо розсіяний, дифузний, ще повинен бути завершений. Друга теорія розглядає теперішній час як епоху постмодерну, яка повинна зберегти певні імпульси попередньої епохи (правову державу, права людини) і одночасно розвинути їх далі у новий синтез субстанціальності й модернізації [13, с.21]. Перш ніж чітко розмежувати епохи модерну й постмодерну, П.Козловський прагне дослідити основні ознаки, які свідчать на користь тієї чи

іншої теорії. На його погляд, епоха модерну, або Новий час, - це епоха, яка вже залишила позаду пік свого розвитку і дискусія навколо модерну й постмодерну зв'язана перш за все з вирішенням питання про те, чи досяг свого завершення проект модерну, чи від його повного досягнення можна відмовитися.

П.Козловський пропонує розрізняти модерн як історичні межі певної епохи –Нового часу – і модерне як новизну, нову ознаку – авангард [13, с.25-26]. Модерною свідомістю він називає лише свідомість епохи Нового часу. На відміну від поняття модерну, поняття постмодерну звільняє від сталених кайданів історії й необхідності і веде до нового завоювання свободи історії та досліджень, до нового сприйняття того, що не є (лише) Розумом, тобто до Абсолюту й до природи [13, с.32], тобто культура постмодерну не містить у собі нетерпимості, притаманної культурі модерну. Постмодерна епоха прагне усунути протистояння раціоналізму та ірраціоналізму, віднайти їх гармонію за межами названого протистояння.

Англійський соціолог Е.Гідденс, скептично ставлячись до самого терміну “постмодернізм”, більше відносить його до стилів чи напрямків у літературі, живописі, скульптурі і архітектурі, вважаючи, що він стосується аспектів естетичної рефлексії про природу модерніти [14, с.42]. Він заперечує думки філософів, соціологів і економістів, які вважають, що нинішнє західне суспільство вже вступило в період постмодерніти, оскільки не бачить особливих змін порівняно з епохою модерну, й наполягає на тому, що постіндустріалізм ще не означає виходу за межі модерну. Отже, на його думку, сучасне західне суспільство живе в період підйому модерніти [14, с.171], разом з тим створюючи нові утопії щодо майбутніх перспектив суспільного устрою.

Іншу думку щодо характеристики постмодерну висловлює американський соціолог Р.Інглетарт. Він зазначає, що автори, які пишуть на теми постмодернізації, мають усі підстави вважати, ніби будь-яке сприйняття реальності відбувається через деякі культурні фільтри. Але не згоден з тим, що “культурна парадигма є єдиним фактором, який формує людський досвід” [15, с.269]. А отже, вважає він, постмодернізм притаманний також економіці, науці, політиці й іншим сферам людського досвіду. *Концепція постмодернізації* (вислів Р.Інглетарта. – Л.Д.) приводить до зростання ролі культурних факторів у життєдіяльності суспільства, які відкривають нові перспективи,

нові можливості для індивідуального вибору, що спричиняє все більшу підтримку зазначеної концепції. У його поглядах культура розуміється розширювально: він прагне органічно поєднати Марксову і Веберову соціальні теорії, показавши взаємовплив економіки та різних сфер культури. Р.Інглетарт обстоює думку, що “одна з найбільш важливих функцій культури полягає в забезпеченні легітимності політичних і економічних систем суспільства” [15, с.279]. Щоправда, в його концепції сучасного суспільства жодним словом не згадується роль інформації.

Проблема тенденцій переходу від культури модерну до культури постмодерну в кінці 80-х – на початку 90-х рр. почала обговорюватися й на філософських просторах колишнього Радянського Союзу, де відбувалися радикальні зміни в економіці, соціально-політичній та духовній сферах. Наприклад, В.С.Лук'янець та О.М.Соболь висловлюють думку, що “ситуація постмодерну” – це стан цивілізації, який засвідчує виснаження життєвих сил “проекту Просвітництва”, й від ситуації модерну її відрізняють відчуття зростаючого катастрофізму, тривожне чекання соціокультурного колапсу, фундаментальна втрата життєстверджувальної культурної орієнтації [16, с.228]. А відповідно філософія постмодерну стимулює якісні зміни у всіх сферах життєвого світу людини постіндустріальної цивілізації.

На думку В.Л.Іноземцева, латинський термін “modernus” означає початок періоду, коли отці церкви провели жорстке протиставлення християнського світу язичницьким суспільствам. Проте у зв'язку з не менш грандіозним переворотом в усіх сферах суспільного життя, який відбувся в XVII-XVIII ст. в Європі, цей термін стали вживати як синонім суспільного прогресу й фактично він окреслює буржуазний лад XVIII-XIX ст. А термін “постмодерніти” тоді означає історичний стан, що приходить на зміну модерну. В.Л.Іноземцев обґрунтовує тезу про те, що й модернізм, і особливо постмодернізм є культурологічною течією, яка претендує на статус соціологічної теорії [17, с.28-30]. Отже, в його розумінні модерн чи постмодерн – це не стани духовної ситуації в суспільстві, а лише теоретичні течії в різних культурологічних теоріях.

Висновки

Співставлення сутності теорій інформаційного суспільства та культури постмодерну дозволяє сформулювати низку висновків.

1. Теорії культури постмодерну зачіпають більш глибинні шари соціальних перетворень на сучасному етапі загальноцивілізаційного розвитку, ніж теорії інформаційного суспільства, в яких переважно фігурує роль і кількість інформації й комунікаційних технологій.

2. Теорії, що описують становлення інформаційного суспільства, притаманні культурі постмодерну з її багатозначністю, різноманітним використанням і дослідженням знаків та символів (а інформація й розуміється теоретиками культури постмодерну як система знаків і символів. Вони пишуть, як зазначає Ф.Уебстер, про швидкий розвиток ЗМІ, гіпнотичний вплив цих засобів, розмаїття медійних форм, відеозаписи та кабельне телебачення, рекламу й моду, інтерес до людського тіла, тату та граффіті [7, с.310]).

3. Далеко не кожна концепція культури постмодерну охоплює сферу інформації та її ролі в соціальних процесах у тому значенні, як це роблять теоретики інформаційного суспільства.

4. Особливістю комунікативних теорій суспільного розвитку (Ю.Хабермас, Н.Луман) є те, що вони не розглядають інформацію та комунікаційні технології як сутнісну рису лише сучасного суспільства. У них обґрунтовується теза, що комунікація в будь-якому суспільстві і в будь-який історичний період його існування є наріжним каменем функціонування суспільства.

Список літератури

1. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
2. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 782 с.
3. Фукуяма Ф. Великий разрыв. – М.: Изд-во АСТ, 2003. – 474 с.
4. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и созидание благосостояния // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: АCADEMIA, 1999. – С.123-162.
5. Тоффлер Э. Адаптивная корпорация. // Там же. – С.448-464.
6. Кастельс М. Становление общества сетевых структур // Там же. – С.492-505.
7. Кастельс М. Могущество самобытности // Там же. – С.292-308.
8. Чумаков А.Н. Глобализация. Контуры целостного мира. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 432 с.
9. Луман Н. Общество как социальная система. – М.: Логос, 2004. – 232 с.
10. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. – СПб: Алетейя, 1998. – 160 с.
11. Хабермас Ю. Современное сознание времени и его потребность в самоудовлетворении // Философские науки. 1997. – № 2. – С.46-54.
12. Хабермас Ю. Политические работы. – М.: Праксис, 2005. – 368 с.
13. Козловски П. Культура постмодерна. – М.: Республика, 1997. – 240 с.
14. Giddens A. The Consequences of Modernity. – Cambridge: Polity press, 1996. – 180p.
15. Ингелгарт Р. Модернизация и постмодернизация // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: АCADEMIA, 1999. – С. 261-291.
16. Лук'янець В.С., Соболев О.М. Філософський постмодернізм. – К.: Абрис, 1998. – 352 с.
17. Иноземцев В.Л. Современный постмодернизм: конец социального или вырождение социологии? // Вопросы философии. – 1998. – № 9. – С.27-37.

Л.Г. Дротянко

КОНЦЕПЦИИ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА И КУЛЬТУРЫ ПОСТМОДЕРНА: КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ
В статье соотносятся существенные черты, какими теоретики наделяют современный этап цивилизационного развития, называя его „информационным обществом” или „постмодерном”.

L. Drotynko

CONCEPTIONS OF INFORMATIVE SOCIETY AND POSTMODERN CULTURE: COMPARATIVE ANALYSIS
The article is devoted to comparison of the essential traits of contemporary stage of the civilization development as the theorists recognize them calling this stage “informative society” or “postmodern”.